

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Ariosto nálunk a XVII. században.

Az a sejtés, hogy a petrarkizmus európai divatja hozzánk is eljutott, meggyőződéssé válik, ha Ariosto egyik szonettjét (XIII.) összehasonlítjuk a Barakonyi neve alá foglalt énekeskönyv egyik jól ismert darabjával (34.), amely a Vásárhelyi Daloskönyvben is megvan, egy hosszabb variáns alakjában (LXIII.)

Íme a magyar vers :

Avventuroso carcere soave
Dove nè per furor, nè per dispetto,
Ma per amor, e per pietà distretto
La bella, e dolce mia nemica m'ave.

Gli altri prigionì al volger della
S' attristano ; io m'allegro, che di-
E non martir, vita, e non morte
Nè giudice sever, nè legge grave.

Ma benigne accoglienze, ma complessi
Licenziosi, ma parole sciolte
Da ogni freno ; ma risi, vezzi, e
[giuochi :

Ma d'olei baci dolcemente impressi
Ben mille, e mille, e mille, e mille
E se potran contarsi, anco fien pochi.

Egyéb rab azt hallván, hogy az ajtó
Mingyárást elijed szegény s úgy kö-
Én pedig azt hallván, hogy az sok
Örülvén, repülök, mert szívem nem

Nem félem bírónak kemény ítéletit
Sem álnok peresnek hamis feleletit,
Sem kegyetlen hóhér éles kardja élit,
Ki szokot fogvatni szegény rabokélit.

Sententia helyettmondott édes szókot
Perpatvar helyében ád sok ezer csó-
Engem tömlöcében ki tartani szokott,
Már nekem szegénynek szabadságot

Rekesztve hogy volnék egy friss
Jöve titkon hozzám gyenge rokolyá-
Julia az lelkem, kiről víg voltomban
Ez verseket írák ugyanaz órában.

A magyar szöveg elég pontos megfelelője az olasz szonettnek, habár csak annak második strófájától kezdve. A «martir»-t a kivallatást a nálunk divatosabb «perpatvar»-ral és «peres»-sel helyettesíti, de ezzel elválodolunk a kintől félő rab képétől. Nincs érzéke a fordítónak a nálunk ismeretlen catullusi ötlet iránt sem (annyi csókot adj, hogy meg se lehessen számolni), hanem a magyar szövegben hiányzó első strófa értelmében egy gáláns fordulattal zárja be a költeményt. Ezután következik a csak nálunk szokásos záróstrófa. (V. ö. Balassi fordításait.)

Fentebbiekből következik, hogy 1. a magyar szöveg csonka, amit a sajtáságos in medias res kezdés is sejtet, 2. mint Erdélyi Pál gondolta, a Barakonyi által leírt változat a hivebb, mert a Vásárh. Dk.-é idegen strófékkal van megtoldva,¹ 3. az egész Európában bámult és utánzott Ariosto petrarkizáló szonettjei nálunk is ismeretesek voltak. Ez a jelenség vagy a bécsi udvarban, vagy a Báthoryak és Bethlen erdélyi és lengyel udvarában tűzött olasz kultusz megnyilatkozása. Nem kell elfeledni, hogy ekkorában már Zrinyi is olvasta és utánozta az olasz költőket.

ECKHARDT SÁNDOR.

Arany «Szibinyáni Jank»-jának forrásaihoz.

Zlinszky Aladár: Arany balladaforrásai című értekezésében (Irod. Közl. X. 129. 1900) kimutatta, hogy a farkasvadászát tárgyát a költő Teleki Józsefnek: A Hunyadiak kora című nagy művéből vette (I. 59.). Ismerve azonban «szinte aggodalmas tiszteletét forrásai iránt», méltán feltűnhetik, hogy a költeményben sok részlet van, miről Telekinek kevészavú értesítése, mely nem egyéb Chalkokondylas elbeszélésének rövid kivonatánál, semmit sem tud. Nincsen megnevezve sem Telekiben, sem forrásában a szerb vajda: «István, kinek apja Lázár»; a Szibinyáni Jank nevet is hiába keressük, pedig tudjuk, hogy Arany nem szokott neveket

¹ A Vásárhelyi Daloskönyv CXXX. énekének ötödik versszakába mintha Tassoból került volna egy kép. Ime a két hely egymás mellett.

Pohárodnak szélit édes mézzel kenéd
Hogy annak jó ízét velem elnyeletnéd
Belől megepesztő sok méreggel töltéd,
Méznek színe alatt réám köszöntetéd.
(Vás. Dalk. Bp. 1899. 223. l.)

Igy a beteg gyermek, ha kóstolólul
Mézzel kenőd a csésze ajkait,
A keserű nedvet csalódva issza
Hogy a csalásban éltét nyerje vissza.
(Tassóból. I. é. 3. versszak
Arany J. fordítása.)

A Vásárhelyi Daloskönyvnek az a darabja, melytől az idézett sorok valók, teljesebb alakban maradt fenn az Erdélyi Páltól ismertetett Komáromi Énekeskönyvben (I. Egy. Phil. Közl. 1899. 345. l.). Erdélyi Pál szerint az ének stilusa Gyöngyösire emlékeztet s nem lehetetlen, hogy e vers tőle való. Ugyanő említi, hogy e költemény egy töredéke megvan a Boecskor-kódexben is (I. Erdélyi Múzeum, 1898. 515. l.). Király György barátom értesít, hogy a Hoepli-féle Tasso-kiadásban (La Gerusalemme Liberata. Milano. Ulrico Hoepli. 1912. 2. l.) Pio Spagnotti jegyzete szerint a szóban forgó sor az olasz költőnél sem eredeti, hanem visszamegy Lucretiusra (De rerum natura. I. 930. Ed. Teubner. 1905. 26. l.), ez meg Platonra (Leges II.).

(Szerk.)

koholni; arról sem tud Teleki, hogy a szerb népköltés saját nemzete hőseül tiszteli és dicsóíti Szibinyáni Jankót, természetesen *guzlicá*-ról sem szólhat ezért. Kellett tehát lennie más forrásának vagy forrásainak is, honnan a Telekiből hiányzó adatokat vette. Minthogy ezek mind szerb vonatkozásúak, még pedig a szerb népköltésre utalnak, csak olyan magyar forrást kereshetünk — magyart, mert Arany szerbül nem tudott — mely szerb népköltésről szól. Az első, aki a magyar irodalomnak szerb népköltésről szól Toldy Ferenc; a Felső-Magyarországi Minervá-ban (1827. évf. 1153. sk. 1.) közölte E. Wesely, vinkovcei gimnáziumi tanárnak szerb nászdalok német fordításához írt értekezését (Pest, 1826), megtoldva néhány mutatóval magyar fordításban és Vörösmarty: *Csák* című balladás költeményével, mely a *Földi menny* cíművel együtt a szerb hősdalok hatása alatt keletkezett (l. Vörösmarty Ö. M. 1884. I. 378, 380). Toldy cikkében azonban Szibinyáni Jankról nincsen szó, valamint Vitkovics és Bajza szerb népdalfordításaiban sem. Annál inkább előfordul a név Székács József: Szerb népdalok és hősregék (Pest, 1836) c. könyvében, mely Vuk Karadžics híres gyűjteményeinek (1814, 1823—24, 1833) javát mutatja be a magyar közönségnek hű fordításban, bevezetéssel és bő jegyzetekkel. A farkasvadászatról e hősregékben nincsen szó. Ezt a könyvet azonban mindenesetre ismerte Arany, mint alább kimutatom. Székács könyve szolgált forrásul Wenzel Gusztáv korszakos értekezésének: «Eszmetörédek a magyar nemzeti hősmonda történettudományi méltatására», megjelent a *Reguly-Albumban*, 1850. A *Reguly-Albumot*, s benne Venczel értekezését Arany nagyon is jól ismerte; naiv eposzunkról írt tanulmánya félreismerhetetlenül magán viseli Venczel fejtegetéseinek a nyomát s itt találjuk meg Szibinyáni Jank hiányzó adatainak az eredetét is. Venczel értekezése: III. A keresztény-magyar lovagkor című fejezetének 3. részében (78—85. l.) beszél Hunyadi Jánosról, mint epikus énekek hősről. Az Arany költeményével kapcsolatos részletek a következők: «A török háborúk az egész kereszténység közügyének tekintettek. Minélfogva Hunyadi Jánosnak híre és neve magasztaltatott is az egész kereszténységtől». (78. l.) vö.:

Mint védője a keresztnek,
Megrontója büszke tarnak,
Idegen nép hőse is lett . . .

(10. vsz. 5—7.)

«Azonban igen szomorító hogy épen mi, kiket Hunyadi János hőstettei leginkább érdekelnek, tudtomra legalább eddig, egy azon korbéli magyar nemzeti hősdalnak még tartalmát sem vagyunk képesek előmutatni, mely dicsőretére szerzetetett volna. Megelőznek bennünket e tekintetben az oláhok, szerbek, bosnyákok és albánok; kiknek *népdaljai* nagyrészt *mind e mai napig dicsóítik Szibinyáni*¹ azaz Szebeni János (mint nálok neveztetik) vitézségét és hadi érényeit» (79. l.) v. ö.:

¹ A dőlt szedésű szavakat én jelöltem meg.

Most is vallják, egyre dallják
Szerbhon ifjai, leányi . . .
Ki volt Janko Szibinyáni . . . (11. vsz. 1—4.)

Venczel közli továbbá azt a szerb mondát, mely hasonlóan a Heltai-féle oláh származtatáshoz, Hunyadit szerb eredetűnek mondja, csakhogy Zsigmond, magyar király helyett, István, szerb fejedelmet teszi apjának: «Ezen szerb mondát Karasity Stephanovics Vuk úr közvetlen közleménye után ekkép jegyzem fel. Az első vagyis 1389-ki rigómezei (kossovopoljei) csata után, miután az ütközetben Lázár a szerb fejedelem népe színével elesett volna, jött Budára Zsigmond magyar királyhoz az elhunyt fejedelemnek fia és utódja István, segítséget kérni a törökök ellen» v. ő.

. . . István vajda,
István, kinek apja Lázár. (1 vsz. 3, 4.)

•Mind vitésége, mind erős testi alkotásánál fogva közönséges bámulást gerjesztett az ifjú szerb fejedelem. S azt mondják, hogy a magyar szépnem nem maradt egészen érzéketlen iránta. Így történt, hogy mihamar egy előkelő magyar kisasszonnyal szerelmi viszonyba került, s hogy ez szerelmének komoly következményeit érezte is nemsokára. Magát anyának vallván, Istvántól egy gyűrűt vett, mellynek előmutatása által ő megismerhesse idővel születendő gyermekét. István ezután visszatért hazájába; hátra hagyatott kedvese pedig elmenetele után iker gyermekeket szült, egy fiúgyermeket, ki Jánosnak neveztetett és egy leányt. János fölserdülvén, miután anyjától megtudta születésének titkát, elment a gyűrűvel Szerbiába István atyjához, s attól gyermekeül ismertetvén, a szerb seregben alkalmaztatott. (81--82. l.)

Látnivaló, hogy a szerb monda a származás dolgában megzavarodott. István vajda budai kalandját emlegeti, a hős nevét mégis Szibiniani-Szebeninek mondja. Arany mellőzi a szerelmi kalandot, csupán Jankó magyar származását tartja meg:

udvaromnál
Van egy apród, csak parányi:
Az magyar lesz! . . . Erdély szülte,
Neve Janko Szibinyáni. (3. vsz. 5—8.)

Ezért mondja Zsigmond joggal:

Tartom a just e fiúhoz!
Enyim a fa, az gyümölcse. (9. vsz. 1—2.)

Itt a fán akár a magyar anyát, akár a magyar földet érthetjük, amelynek az, t. i. Jankó a gyümölcse, melyet Zsigmond magának követel.

A hős neve Venczel értekezésében négyszer fordul elő *Szibiniani Jankó* alakban; ez a végső n elhagyásával magyarosabb színűvé tett szerb *Janko* v. *Jánko Szibinyanin*, azaz *Szebeni* névnek; így olvassuk Székács gyűjteményének 69., 308. és 327. lapjain, míg a 183. lapon kezdődő hősdalban Székács egészen lefordítja a nevet *Szebenvári Jánosra*.

Arany *Janko*, *Jánk*, *Jank Szibinyáni* alakban használja; a rövidebb alak egyik forrásban sem kerül elő, de a *Jánk* a Székács-féle *Janko* alakra vall.

Hogy Arany a Székács-féle könyvet is ösmerte, arra a *guzlicza* szó vall (11. vsz. 3.), melyet Venczel nem említ, de annál inkább Székács, s a kötethez írt magyarázó jegyzetekben bőven leírja: «... a' *guzsla*' (egy-húru hegedű) hangjával kísérvén dalát...» (305.) ... *Guszle* vagy *Guszlicza* egyszerű hangszer, alakjára nézve valamennyire a' hegedűkhöz hasonlító; csakhogy nyaka rövidebb, alsaja tojásdad kerek, egyetlen egy húrja valamint a' vonó is — egybevett lószörből áll» stb. (305—306).

Székácsra utalhat talán még a *Szerbhon* szó is (11. vsz. 2. s.), mely a gyűjtemény 257. sk. lapjain fordul elő.

Zsigmond szerbiai látogatásáról sem Chalkokondylas—Teleki, sem Székács és Venczel nem tud semmit; ezt tehát valószínűleg Arany költői leleményének kell tartanunk, mellyel megmagyarázza, miképen került Szibinyáni Jank megint vissza hazájába.

A költeménynek forrásaihoz való viszonya tehát a következő: a vadászata Telekiből való; Lázár fia István vajda, Szibinyáni Jank neve, továbbá Jank magyar származása, hírneve a kereszténységben, szerepe a szerb hősdalokban Venczel tanulmányából került; a *guszlicza* és *Szerbhon* szavak pedig Székács gyűjteményéből. A hősdalt aztán, melynek híját Venczel oly elszomorítóan érzi, Arany írta meg s így él — «él örökké a dicső Hunyadi János.»

TOLNAI VILMOS.

Arany János «Kép-mutogató»-járól.

Tolnai Vilmos szép értekezése *Arany János «Kép-mutogató»-jának személyes vonatkozásairól* sok okulást nyújt.¹ Általában, Tolnai Vilmosnak a *petits faits significatifs* megbecsülésére tanító, elevenen fürkésző szelleme épen olyan serkentő erővel hat, mint amennyire tudásunk öregbítésére szolgálnak a Plutarchos és Taine szellemében értelmezett *jelentős kis tények*-ből leszűrt komoly eredményei.

Csupán két adattal óhajtom Tolnai Vilmos nyomozásait kiegészíteni. Az egyik kortörténeti jellemű, a másik a ballada egyik forrására vet világot.

Jókai Mór nemcsak a Tolnai Vilmos-említetté művekben szól az «asztalláz»-ról, nagyon tanulságos az *Asztral-szellemek*² című dolgozata is. Leírja benne, hogy nálunk az ötvenes évek elején divatos volt az asztaltáncoltatás. A kopogó szellemektől tudakolták, lesz-e valami változás

¹ *Irodalomtörténet*, 1916, 167—179. ll.

² Először a *Pesti Hírlapban* jelent meg 1897-ben, majd a *Túl a lát-határon* c. kötetben (68—69. ll.). Az *Asztral-szellemek* egy-két hazafias helye reminiscentiakép bekerült a Tolnai Vilmos-említetté *Szamárrend történetébe* is (*Olcsó Jókai*, 92. sz. 38—39. ll.), de ebben a pajzánul tréfás és sziporkázóan öleletes rajzban az *Asztral-szellemek* komolysága elsikamodik, hazafias borongása tovaillan.

Magyarország sivár politikai helyzetében? Csakhamar kiütött a krimi háború. Miket jósolt a *pythiai asztalka*? «Azoknak, kiknek győzelmet kívánánk, csupa jót, akiknek vereségét óhajtjuk, csupa rosszat.» Ötletesebben nem is lehetne kifejezni a spiritizmus lélektani alapját, mint Jókai Mór idéztük megállapítása. *Lehmann Alfréd*, a kopenhágai egyetem pszichofizikai intézetének igazgatója, *Babona és varázslat a legrégebb időktől a jelenkorig* című nagy művében behatóan foglalkozik a spiritizmus történetével s erről a modern babonáról mélyreható magyarázatot ad, de élesebb megállapítása aligha akad, mint amilyen Jókai magvas és találó megjegyzése.

Minket Jókai tárgyalt dolgozata még inkább annál a vonatkozásánál fogva érdekel, mely a *Kép-mutogató* korára vet világot:

Asztal-írás ötvenhatban
Vala itt-ott még divatban.

1856-ban már «itt-ott» divik az asztalírás. A krimi vérengzés ebben az évben ér véget. De 1853-ban, mikor kitör a nagy háború, eleven az asztal-szellemekben való hit. Jókai cikke azt élezi ki, hogy az elnyomott magyarság politikai okokból is kap ezeknek a szellemeknek a divatján. Nem ködös az a feltevés, hogy Arany Jánost a spiritizmus szellemidézései ebben a vonatkozásban is mélyen érdekelték. Jókai Mór a kopogó szellemtől hazája jövőjét akarta megtudni: «Mit is tudakolhattam volna mást én egy olyan védszellemtől, mint az enyém?» Nálunk nemcsak unaloműző szórakozás volt az asztaltáncoltatás, hanem nemzeti tartalommal is megszínésedett. Noha Arany János balladája ezt a nemzeti mozzanatot nem fejezi ki, de annak az időszaknak lezártakor játszik, melyben a szellemek-keltette hit a tragikus sivárság borujába omlott. Ezt az indítékot más műfajban is értékesíthette volna Arany János, de hogy a tragikum művészi kifejezésére annyira alkalmas balladához fordul, talán azzal a jelenséggel kapcsolatos, hogy nálunk a szellemidézésnek tragikai kihangzása is volt. Erre Jókai Mór a *testis temporum*.

Van még egy jelentős tényező: a főalak megválasztása. Arany János *Kép-mutogatójában* rideg, szigorú gróf szerepel; kegyetlensége miatt emésztő szívfordosások kínjai gyötrik:

Megy s bezárja benső zárját,
Hívja gyakran holt leányát.

Arany Jánosnak túlságosan kifinomodott érzéke a valóság iránt könnyen sejtetheti velünk, hogy ezúttal is az élet után indult.

Mikor Arany János Nagykőrösön tanárkodott, a szomszédos *Abonyban* élt Szápáry Ferenc gróf.¹ Ez a főúr szenvedélyes spiritista volt. Elméleti munkákban is foglalkozott az asztaltáncoltatással. *Table-Moving* s *Das*

¹ 1804 január 13-án született s 1875 január 11-én halt meg.

Tischrücken (Geistige Agapen) című könyvei 1854-ben jelentek meg Párizsban.¹

Ágai Adolf egyik friss és közvetlen modorú visszaemlékezésében (*Egy magyar Hansen*) érdekes képet fest róla.² Mikor «a magnétikus gróf» Párizsból hazakerült Nagyabonyba, írónk apját német és francia magnétikus munkákkal ajándékozta meg. «Az egyiknek címe *Agapen* s táncoló asztalok és repülő zongorák csodáit hirdeté» (236. l.). Szápáry gróf nagyban buzgólkodott, hogy az emberek a kopogó szellemek csodatevéseiben higgyenek. Meg is volt a hatása. Abony környékén «szellemkopogtató s asztaltáncoltató Kränzchenek» alakultak. Ágai egy «cudar tréfá»-ját is elmeséli: a gróf ezt is bejegyzí naplójába, mint komoly bizonyóságot. Részletesen elmondja azt is, hogy a nagykőrösi leánynevelő intézet nagy szobájában a tizenkét leányka keze alatt mekkorákat ugrált az asztal. Meleg sorokban emlékszik Arany Juliskára, ki a kedves lánc egyik szome volt. «Az esetet pedig a gróf úr szintén feljegyzette könyvébe» (242. l.).

A gróf 1875-ben halt meg,³ Arany János pedig 1877-ben írja *A kép-mutogatót*. A ballada megírására a lökö erőt bizonyára a főúr elhúnyta adta meg. Arany János a halálhír hallatára maga elé képzelte a szellemidéz grótot, ki naplójában Arany Juliskák mutatványát is feljegyezte. Arany János arról is hallhatott valamit, hogy Szápáry gróf «a világ józan-ságától s a szellemek hitetlenségétől megundorodva» élte le utolsó napjait. A spiritizmus szenvedélyének élő s a világtól elfordult gróf érdekes alakja annyira frissen élt Arany előtt, hogy ihletésére a ballada megalkotásának gondolata épen olyan természetesen kínálkozott, mint amennyire Wenckheim Béla báró ismeretes külöнкödő végintézkedése serkentette Vajda Jánost a metsző élű *Végrendelet* megírására. Majd Arany megfelelő tárgyat keresett, régibb emlékei is feltámadnak. Ezeket a mozzanatok Tolnai Vilmos mintaszerűen fejtegeti.⁴

ELEK OSZKÁR.

¹ Szinnyei József: *Magyar írók élete és művei* XIII. k. 389—390. ll.

² Először a *Vasárnapi Újság*ban jelent meg (1880, 11. sz.) majd az *Új hantok* c. kötetben, (1906, 233—249. ll.). Dolgozatomhoz az *Új hantokat* használtam.

³ Ágai 1873-at ír, Szinnyei 1875-öt.

⁴ Nem ártana összevetni Arany János balladáját Szápáry Ferenc gróf műveivel. Nem lehetetlen, hogy ezekhez Arany János épen úgy hozzáíthatott, mint Ágai Adolf édes apja.

E. O.